

מראי מקומות - ראש השנה

טז:

היינו ראש השנה, ולפי זה מתבאר שיש חיוב להקביל פני רבו גם בראש השנה. ויעויין שם במה שביאר הטעם שנקט סדר זה חודש ואחר כך שבת, אף שהשבת תדירה [וידוע מה שאמר ר' חיים בן הגרי"ז, ש'לא חודש' הרי הוא תדיר יותר מ'לא שבת'].

ה. הנודע ביהודה (תניינא, או"ח סי' צ"ד) כתב, שיש מקום להקביל פני רבו גם בחודש ושבת, אלא שאי אפשר להטיל חיוב בזה, שהרי לא יתכן שיהא כבודו מרובה מכבוד שמים, ומצות עליה לרגל לראות פני ה' היא רק שלש פעמים בשנה ברגלים, לכך לא חייבו לראות פני רבו יותר מזה. ועל פי זה ביאר מה שהשמיט השו"ע דין זה דהקבלת פני רבו, אף שהובא בגמרא בלא שום חולק, ותירץ, שכיון שבעוונותינו הרבים אין לנו בית המקדש וממילא אין לנו חיוב לעלות לרגל, אין שייך לחייב לראות פני רבו, שאם כן יהא כבודו מרובה מכבוד שמים. אלא שלכאורה קשה מדברי הגמרא סוכה (כז), שרב חסדא ורבה בר רב הונא הלכו להקביל פני רבם (כפירוש רש"י שם) אף שהיה זה לאחר החרבון, ובהערות להגרי"ש (סוכה שם) כתב, שאפילו אם אין חיוב, אבל מצוה יש גם בזמן הזה.

ה. חייב אדם לטהר את עצמו ברגל
כתב הרמב"ם (טומאת אוכלין פט"ז ה"ט), 'כל ישראל מוזהרין להיות טהורים בכל רגל, מפני שהן נכונים להכנס למקדש ולאכול קדשים'. ובמאירי כתב, שכל אדם חייב לטהר את עצמו ברגל לאכול חוליו בטהרה.

ו. נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים וכו'
כתבו התוספות דהיינו לחיי העולם הבא, שהרי יש צדיקים שמתים ורשעים שחיים. אבל הר"ן כתב שהדין הוא בעולם הזה, וכוונת הגמרא 'צדיקים' היינו צדיקים בדין זה, אפילו אם עוונותיהם מרובין, מכל מקום אם זכו בדין מאיזה טעם, הם נחשבים צדיקים באותו הדין, וכן רשעים היינו רשעים באותו דין, שנחתמין למיתה.

ז. זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה
הקשה הריטב"א, הלא ה' מטה כלפי חסד, ותירץ: א. שזכו היינו עמדו בזכותן, ו'לא זכו' היינו שהרשיענו. והביא מרבינו יונה, שהלא יש מצוה מן התורה להתודות ביום הכיפורים, ואם התודה זכה ונשתכר, ואם לא הרי עבר והרשיע עוד ונתחייב. ב. ש'מטה כלפי חסד' היינו לעולם האמת, אבל בעולם הזה אין מטה כלפי חסד, אלא כל אחד מקבל הראוי לו. וכעין זה כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ת"פ), שרק בדין יום הדין הגדול מטה כלפי חסד, ולא בדין של ראש השנה.

וברמב"ם (תשובה פ"ג ה"ג) כתב, שאם עשה תשובה נחתם לחיים, ומבואר ש'זכו' היינו על ידי תשובה דוקא, ואולי המשך בעמוד הבא

א. ותוקעין ומריעין כשהן עומדין

הקשו התוספות, מדוע אין עוברים באיסור בל תוסיף כשתוקעים פעם שנית. ותירץ שלא שייך בל תוסיף כשעושה מצוה שתי פעמים, אלא רק כשהוסיף על המצוה. והרשב"א כתב לתרץ באופן אחר, שלא שייך בל תוסיף אלא במה שמוסיף מדעת עצמו, כגון כהן שהוסיף ברכה, או הישן בסוכה בשמיני עצרת, או שאירע דבר, כגון שנתערב דם הניתן מתנה אחת עם דם שמתנותיו ארבע. אבל במה שתקנו חז"ל אין שייך בל תוסיף, אלא זה על פי התורה אשר יורוך, וכמו מה שאנו אוכלין בסוכה בשמ"ע, וכן אין עוברים על בל תגרע כשתקנו חכמים לבטל המצוה לצורך, כגון שופר ביום א' של ראש השנה שחל בשבת, וצריך לשמוע לחכמים משום 'לא תסור'.

ב. כל שנה שאין תוקעין בתחלתה

כתבו התוספות שאין הכוונה כשחל בשבת, אלא שהיה אונס. והרשב"א והמאירי פירשו שהיה בפשיעה, ומשמע שבאונס הרי זה כמו שחל בשבת, שאין אומרים בזה 'כל שנה שאין תוקעין' וכו'. והריטב"א כתב שאין תוקעין היינו שלא תקעו גם תקיעות מעומד וגם תקיעות מיושב, שעושים דבריהם על פי הדין ותוקעים רק פעם אחת, ואין מקיימים המנהג לתקוע שתי פעמים, מריעים בסופה כיון שלא התערבב השטן.

ג. קול הנער באשר הוא שם

הקשה המהרש"א שהרי בן סורר ומורה נידון על שם סופו, ואין אומרים 'באשר הוא שם'. ותירץ, שבן סורר נידון על שם סופו של עצמו, ואילו על ישמעאל אמרו רק שאינו נידון על שם בניו. והקשה השפת אמת שמדברי הגמרא לא משמע כן, אלא אף על מעשים של עצמו נדון באשר הוא שם. וכתב, שהנכון כמש"כ הרא"ם בפרשת וירא שבן סורר נידון על שם מעשיו של אותה שעה, שהגיעה תורה לסוף דעתו על ידי מעשיו של עתה. עוד תירץ, ששם הוא לטובתו, שמוטב שימות זכאי וכו'.

ד. חייב אדם להקביל פני רבו ברגל

יש להקשות, שהרי מקור הדין הוא מהפסוק 'לא חדש ולא שבת', ומדוע אין חיוב להקביל פני רבו בכל שבת וראש חודש. ובריטב"א בסוכה (כז) מבואר, שכשרבו בתוך התחום צריך להקביל פניו גם בחודש ושבת, ומה שאמרו 'ברגל' הוא כשרבו חוץ לתחום. ורבי יצחק שנקט צריך לקבל פני רבו ברגל הוא משום שבזה יותר מצוי שמקילים שלא לצאת חוץ לתחום להקביל פני רבו ברגל. וכתב שאם רבו תוך העיר ממש, צריך לקבל פניו בכל יום.

ובטורי אבן כתב, דשבת האמור בפסוק היינו יום טוב, וחודש

מראי מקומות - ראש השנה

טז: (המשך)

וביאר, שהטעם שספרי רשעים נפתחים תחילה הוא משום שהעשירים חשובים בעולם הזה, לכך מכבדים אותם בעולם הזה ופותרים ספריהם תחילה, והם הם הרשעים. וכיון שכבר נפתחו הספרים ויצא כנוגה צדקת הצדיק ורשעת הרשע על פניו תענה, שוב העולם ברור הוא ועליונים למטה, ומקדימין גזר דין של צדיקים. וזהו בראש השנה, אבל בדין עולם העתיד, שאינו עולם שקר וכזב, ספרי הצדיקים נפתחין תחילה.

עוד כתב לתרץ, שכיון שהרשעים מוסיפים רשעה בכל רגע, וצדיקים מוסיפים צדקות בכל רגע, חסד לרשעים הוא לדונם מוקדם יותר, וחסד לצדיקים הוא לדונם מאוחר יותר. וכל זה בפתיחת הספרים, אבל לענין חיתוך הדין מקדים הצדיקים. וכל זה בראש השנה, ששייך להוסיף צדקות ורשעות בכל רגע, אבל לעולם העתיד, שכבר אי אפשר להוסיף עוד צדקות ורשעות, מקדים הקב"ה דין הצדיקים לכל דבר.

י. ליום הדין

כתבו התוספות, שגם כשיחיו המתים עדיין יהא דין אחר אם יזכה לחיי העולם הבא. ובגליון הש"ס ציין לדברי התורת חיים בריש חלק, שהביא ראיה מדברי התוספות הללו, שעולם הבא הוא לאחר תחיית המתים, ואינו עולם הנשמות הבא לאדם לאחר מיתה. וראה שם שהקשה על כך ממה שאומרים בתפילת שחרית של שבת 'אין כערכך ה' אלהינו בעולם הזה ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא אפס בלתיך גואלנו לימות ואין דומה לך מושיענו לתחיית המתים', שמשמע שעניינים שונים הם, וצ"ע.

כוונתו כרבינו יונה.

ובכוכבי אור (סי' ה') הקשה על דברי הרמב"ם, מדוע צריך לעשות תשובה, הרי כיון שמעשיו שקולין, אף אם לא עשה תשובה יכול לזכות בדין, על ידי שיוסיף מצוה אחת וכף הזכות יכריע, כמו מי שזכויותיו יותר מעוונותיו, שזוכה בדין של ראש השנה אף אם לא עשה תשובה. וביאר, שמי שהוא בינוני ומעשיו שקולין, ודינו תלוי עד יום הכיפורים, כבר חל עליו החיוב לעשות תשובה, ואם לא עשה תשובה אף ביום הכיפורים, חטא זה שלא עשה תשובה גדול מאד, ולכן אף אם יוסיף מצוות להכריעו לכף זכות, הרי עוון זה שלא עשה תשובה יכול להכריע שלא יזכה בדין.

ח. ורבים מי שני אדמת עפר

הריטב"א דייק את הלשון 'ורבים', שלא כולם יקיצו אלא רק רבים אבל יש שלא יקיצו אז, וכתב, שיש צדיקים שזכו קודם לכן לתחיית המתים בגוף ובנפש, והם אינם מקיצים באותה שעה. עוד כתב, שיש תחיית המתים בימות המשיח לצדיקי ישראל שמתו בגלות שיחיו ויהיו כבני עולם הזה לגמרי.

ז. בחת שמאי אומרים שלשה כתות ליום הדין וכו'

כתבו התוס' שמדובר בזה על יום הדין הגדול בשעת תחיית המתים. והעיר הצ"ח על השינויים בין הדין הזה ובין יום הדין של ראש השנה, שבראש השנה ספרי רשעים נפתחין תחילה, ולבסוף ספרי צדיקים, וביום הדין העתיד דין הצדיקים יהא תחילה. עוד הקשה, מדוע בראש השנה נפתחין ספרי רשעים תחילה, ומכל מקום הצדיקים נידונים תחילה.